

МАРТИН БОРУЛЯ

Комедія в 5 діях

Діюві особи:

Мартин Боруля — багатий шляхтич, чиншовик.
Палажка — його жінка.
Марися — їхня дочка.
Степан — син їх, канцелярист земського суду.
Гервасій Гуляницький — багатий шляхтич,
чиншовик.
Микола — його син, парубок.
Націєвський — регістратор з ратуші.
Трандалев — повірений.
Протасій Пеньонжка, Матвій Дульський —
чиншовики.
Омелько, Трохим — наймити Борулі.
Гості.

ДІЯ ПЕРША

Кімната в хаті Мартина Борулі. Двері прямо і другі з правого боку. Грубка з лежанкою. Дерев'яні стільці, канапка і стіл, покритий білою скатеркою.

Я в а І

За столом сидять Трандалев, а з бокових дверей виходить Боруля з бумагою в руках.

Боруля. Натє, читайте! *(Дає бумагу)*. Читайте відціля.

Трандалев *(чита)*. По выслушании всех вышеизложенных обстоятельств и на основании представленных документов Дворянское депутатское собрание оп-

ределяет: Мартына, Геннадиева сына, внука Матвея Карлова, правнука Гервасия Протасьева, Борулю з сыном Степаном, согласно 61 ст[атьи] IX тома Свода законов о состояниях, издания 1857 года, сопричислить к дворянскому его роду, признанно йому в дворянском достоинстве, по определению сего собрания, состоявшемуся 14 декабря 1801 года, со внесением во 2-ю часть дворянской родословной книги и дело сие с копиями, как настоящего определения, так равно и определения от 14-го декабря 1801 года, представить на утверждение в Правительствующий Сенат, по Департаменту Герольдии.

М а р т и н . О!.. Виходить, я — не бидло і син мій — не теля!.. І щоб після цього Мартин Боруля, уродзоний шляхтич, записаний во 2-ю часть дворянської родословної книги, подарував якому-небудь приймаку Красовському свою обиду? Та скоріше у мене на лисині виросте таке волосся, як у їжака, ніж я йому подарую.

Т р а н д а л е в . Так, виходить, візьмемо на апеляцію?

М а р т и н (*б'є кулаком по столу*). На апеляцію! Безпремінно на апеляцію! Що то за суд такий, що признав обиду обоюдною?.. Я вас питаю: яка тут обоюдна обида? Він каже на мене — «бидло», а я мовчи? Він кричить на сина, на чиновника земського суда, — «теля», а я мовчи? Мовчи, коли дворянина так лають? То що ж би я був тоді за дворянин? Ну, і я сказав йому: свиня, безштанько, приймак!.. Але яка ж це обоюдна обида?

Т р а н д а л е в . Стривайте, не гарячіться! Будем апелювать.

М а р т и н . Апелювать!

Т р а н д а л е в . А за вывод подамо встречний іск.

М а р т и н . А коли треба, то й поперечний!

Т р а н д а л ь в . Поперечних не полагается. Ви заспокойтесь, уголовна палата одмінить рішення — ми виграємо діло. Когда я був ще фотографом, то для практики вів діло Горбенка з Щербиною, таке саме діло, як ваше, тільки там не словесная була між ними обида, а кулачная. Щербина, знаєте, схопив Горбенка за чуба і так ним мотнув кругом себе, що і сам не вдержався на ногах — упав! А магістрат признав, що драка була обоюдна. В рішенні сказано було: “Хотя Щербина, взяв Горбенка за волоса, обвел его вокруг себя, причем в руках остался значительный пучок волос, имеющийся при деле как вещественное доказательство; но, принимая во внимание, что при этом действии тяжестью тела Горбенка и сам Щербина был повергнут на землю, то признать обиду обоюдною”!.. Це було перве моє діло, я апелював, і уголовна палата одмінила... І по вашему ділу одмінить — не журіться... Ітак, виходить, по ділу об обиді апеляція?

М а р т и н . Апеляція! Та таку апеляцію напишіть, щоб у Красовського у носі закрутило, щоб йому свербіло!.. Я грошей не пожалію, аби мені Красовського у острог посадить.

Т р а н д а л ь в . О, не я буду, — ми йому докажемо! Всі ходи знаю, вже мені прошеній не вернуть за нехворменное написаніє, ні! Як напишу, то прямо точная копія з форми — усе по пунктах.

М а р т и н . І скажіть, що буде коштувать?

Т р а н д а л ь в . Стрічний іск... і апеляція... (Набік.) Як би не продешевить! (До Мартина.) Щоб і для вас не було обидно... з бумагою... Сто рублів, а непредвденние расходи на ваш кошт.

М а р т и н . Дам сто двадцять! Тільки ж і накрутіть йому; щоб нюхав, чхав, щоб... Усі закони виставте!

Входє О м е л ь к о .

О м е л ь к о . Коні їх готові, фурман послав мене сказати, що той...

М а р т и н . Скажи там, щоб дали на дорогу дві мірки вівса, — ну, чого очі вивалив?

О м е л ь к о (*іде*). Ніколи він тобі не дасть договорить. (*Пішов.*)

Т р а н д а л е в . Я б вам і не казав... знаю, що від вас будді-коли получиш... та... здержався...

М а р т и н . Гроші? За цим діло не стане — я зараз! (*Пішов у бокові двері.*)

Я в а П

Т р а н д а л е в (*сам*). Добре діло це повіренничество, ей-богу! Другого такого прибільного не знайдеш. А поки-то я на цей шлях вибрався, то чим не був? Був і писарем в пітейній конторі, був обер-об'їждчиком, був прикащиком по економіях, держав биржу в гóроді, служив у маклера, — скрізь важко! І роботи до біса, і користі мало, а тільки схибив де — рощот, і бігай, шукай місця... Зробився я сам хазяїном: купив машину, одкрив фотографію... Хліб не важкий, і на первих порах копійчина гарна стала перепадать; коли ж і тут біда: усі патрети виходили без очей! Прийняв я у компанію лабаранта Плащинського, і як ми не билися — не виходять очі. Усе як слід, а очей нема... Плащинський і очі добре од руки навчився робить, а діло не пішло. Скасував я свою фотографію і взявся за повіренничество — пішло як по маслу. От і тепер: діло Борулі веду проти Красовського, а діло Красовського — проти Борулі. Їзду на своїх ко-

нях по просителях — і коней годують, і мене годують, і фурмана годують, і платять!.. Наберу діл доволі, приїду в город, піду до столоначальника, до того-таки самого, що й діла послі буде рішати, і він мені напише, що треба, а я тільки підпишу, якщо маю довіренність, а ні, то однесу підписати просителю. Апеляцію треба — так саме: той же, що рішав діло, і апеляцію напише, а коли діло замисловате — вдаришся до секретаря. Мало чим дорожче заплатиш. Нарешті: чи виграв, чи програв, а грошики дай! Живи — не тужи! Все одно що лікар: чи вилічив, чи залічив — плати!

Входє Мартин.

Мартин *(дає гроші)*. Я вже на вас покладаю всі свої надії.

Трандалєв. Не турбуйтеся — докажемо! Ну, прощайте.

Чоломкаються і цілуються.

Якщо буде нове діло, то дайте звістку, я приїду; а може, й сам заверну. *(Пішов.)*

Я в а ІІІ

Мартин, а потім Степан.

Мартин. Діловий чоловік! Нема розумнішої служби, як гражданська! Здається, якби мене опреділив був покійний папінька на гражданську, то вийшов би первий чиновник! Коли ж покійний і не думав про це — все дбав про хазяйство. Пасіка, чумачка голову йому заморочили, а тепер другий світ настав: треба чина, дворянства; а поки-то вилізеш в люде, станеш на дворянську ногу, то багато клопоту! От сина опреділив у земський суд, та ще мало знає, не натерся, а, Бог дасть, натреться, тоді повіреного не треба — самі всі іски пове-

дем! Коли б ще дочку пристроїть за благородного чоловіка. Щось Степан мені казав про одного чиновника... Треба з ним побалакати.

Входє Степан.

Степан. Я вже зібрався, папінька, в дорогу.

Мартин. От зараз коні запряжуть, та й з Богом! (У двері.) Омелько! Запрягай коней, та натачанку підмазати не забудь! Я хотів з тобою ще побалакати про того... як його? От що був у нас з тобою на Масниці... А, дай Бог пам'ять... чиновник. На гітарі добре грає.

Степан. Націєвський.

Мартин. Еге-ге! Націєвський! Ти, здається, казав, що йому Марися уподобалась?

Степан. Він питав мене, чи багато за нею приданого дасте, то, певно, уподобалась.

Мартин. А він же сам має який чин чи так ще — канцелярист?

Степан. Ні, він уже губернський секретар.

Мартин. О, чин має немалий!

Степан. Давно веде існуючу.

Мартин. Існуючу? А що то за штука — та існуюча?

Степан. Така книга. Через його руки всі бумаги існують: він їх і в розносні записує і печата пакети. Без нього ні одна бумага не вийде з ратуші.

Мартин. Виходить, важна птиця.

Степан. Скоро і вступаючі йому поручать.

Мартин. Вступаючі?!

Степан. Тоді вже всі бумаги і в ратушу, і з ратуші будуть іти через його руки.

Мартин. Яка ж це должность?

Степан. Регістратор.

М а р т и н . Губернський секретар, ще й регістратор!.. Якраз для нашої Марисі жених, а за придане нехай не турбується. Скажи, щоб приїздив. Коли хоче, то нехай на наших же конях і приїде, я його і звідціля одвезу в город на своїй. Побалакай з ним... так, знаєш, політичне, і коли тепер не приїде, то напиши мені, що скаже.

Входє М а р и с я .

М а р и с я . Тату, Степане, ідїть: мати кличуть!

М а р т и н . Марисю, скілько раз я вже тобі приказував, не кажи так по-мужичи: мамо, тато. А ти все по-своєму... Ти цими словами, мов батогом, по уху мене хльоскаєш.

М а р и с я . Ну, а як же? Я забуваю.

М а р т и н . Он як Степан каже: папінька, мамінька...

С т е п а н . Або: папаша, мамаша.

М а р т и н . Чула? Папаша, мамаша... треба так казати, як дворянські діти кажуть.

М а р и с я . Я так і не вимовлю.

М а р т и н . Привчайся: ти на такій лінії. *(До Степана.)* Ходім! *(Обніма його за стан.)* Канцелярист!

Пішли.

Я в а І V

М а р и с я , а потім М и к о л а .

М а р и с я *(одна)*. І що це з батьком сталось, все переіначують! Папінька... Мамінька... Аж чудно! Папаша... Мамаша... ще чудніше! Ха-ха-ха! Не можу я так балакати.

Входє М и к о л а .

А ти чого притися?

М и к о л а . Хіба не можна?

М а р и с я . Та нема часу й побалакати з тобою: Степана виряджаємо в город. А я люблю з тобою сидіти і розмовляти так, щоб нам ніхто не заважав і ніхто нас не бачив.

М и к о л а . А мені вже обридло ждати і ховатися од людей. Сьогодні скажу своєму батькові, щоб побалакав з твоїм, а після провід і поженимся. Чи так, Марисю?

М а р и с я . Авжеж так, чого ще ждати?

М и к о л а . Поклич мені Степана, я хотів з ним побалакати.

М а р и с я . Зараз.

М и к о л а . А йому сказати?

М а р и с я . З якої речі?

М и к о л а . А щоб на весілля приїхав.

М а р и с я . Поспіємо ще. *(Іде.)*

М и к о л а *(оглядається)*. Марисю!

М а р и с я . Чого?

М и к о л а *(підходить)*. Не будеш сердитися? Я тебе поцілую.

М а р и с я . Ну, мерщій!

М и к о л а цілує її раз, хоче ще, М а р и с я одводить його.

Годі! *(На відході.)* А то ти до весілля націлуєшся, а послі обридну. *(Пішла.)*

Я в а V

М и к о л а , а потім С т е п а н .

М и к о л а *(один)*. І ніколи більше разу не хоче, тільки оскому наб'є!.. Стривай же, я женюсь. Завтра батько побалакають з дядьком Мартином, а через два тижні Марися буде моя жінка! Жінка моя!.. Тільки подумати — та

й гарно. А як оженюсь? О Мариночко моя кохана, ти, моє сонечко, і світиш мені, і грієш мене.

Входє Степан.

Здрастуй, Степане!

Чоломкаються.

Сьогодні вже й їдеш? І до нас не зайшов. Може, гордуєш?

Степан. Та знаєш, не через те, щоб там що... а від того, що... той... якось часу не було — короткий отпуск. Непременний засідатель одпустив мене на малий срок з родителями повидаться... А тут бумага про дворянство... то все з папінькою читали... А ти ж як поживаєш?

Микола. Нам що? Вдень наробишся, а ввечері, разом з соловейком, щебечемо по садках!.. От у вас, мабуть, скучно там, у городі?

Степан. Чого нам скучать? У нас є біліярд, бульвар чудесний, панночок скільки хочеш: у неділю бульвар ними цвіте, мов маком всіяний... А то збереться компанія, та поїдемо на Сугаклей, варимо кашу, ловимо рибу, печеруємо раки ілі запиваємо трьохпробною і співаємо крамбамбулі!

Микола. Що ж то: трьохпробная і крамбамбулі?

Степан. Ха-ха-ха! Трьохпробная — водка, а крамбамбулі — романс! І скучать немає часу: у нас щодня бумага приносять з пошти по мішку...

Микола. Що ж ви з ними робите?

Степан. Записуємо у діжурну, а потім у вступающу, списуємо копії.

Микола. Навіщо ж то?

Степан. А які є бумага? Ай-ай-ай! Особливо як заведеться пререканіє: кому діло треба зробити. Тут один другого бриє так... що аж пальці знать!.. Наш секретар

пише: “Прошу не вдаватися в излишнюю, обременительную, бесполезную и для времени разорительную переписку, ибо 215, 216 и 217 ст[атьи] XV тома II части издания 1857 года поучают, как следует сие дело направить...” А нам знову відповідають: “Если категорически вникнуть в указанные статьи, то оные к делу не относятся, ибо...” Чудесно!

Микола. Ти їх, як молитви, знаєш...

Степан. Напам'ять заучую. Мені Антон Спиридонович совітують виучувати бумажки напам'ять. Він теж виучував, а тепер столоначальником по уголовній часті.

Микола. Ну, як собі хочеш, а я б скорій рови копав, ніж таку роботу робить.

Степан. Да, ето правда — важко... Умственная работа — висшого порядку предмет! Я, брат, зразу аж плакав, як определили мене в казначейство. Дали мені, знаєш, якусь відомість: одні графки та цифри. Очі розбіглися — не знаю, котру поставив, котру ставить: проминув одну графку, всунув цифру — не туди, нагородив харків-макогоників і заморочився так, що замість пісошниці взяв чорнильницю і покропив відомість. Злякався, щоб не прив'язали до столу, та й утік... А потім определили мене у земський суд. Тут зовсім другі діла... Два годи писав присяжні листи та всякі копії, а тепер і сочиняємо...

Микола. До чого ж ти там дослужишся?

Степан. Столоначальником буду, а потім, може, й секретарем, чин дадуть, женюся на багатій...

Микола. Так. А мені скучно за тобою: умісті вчилися у отця Ксенофонта, умісті й науку скінчили, та й розійшлися! Пам'ятаєш, як на гречку отець Ксенофонт нас становив за те, що не вивчили дев'ятого псалма?

А ми повтікали додому й поховалися у бур'янах, а Марися нам їсти носила... Сміха!

Я в а VI

Ті ж і Мартин.

Мартин. Ну, сину, поснідаєш, та й з Богом в путь! Уже коні готові, щоб сьогодні за сонця в город поспів, бо завтра і на службу треба: це не то, що воза підмазують або воли на пашу гнать — там діла поважній. *(До Миколи.)* А ти, хлопче, все батькові воли пасеш?

Микола. Пасу. Не всім же, дядюшка Мартин, і в чиновники йти...

Мартин. Правда, правда! Не всякий може діло розуміть... Кому до волів, кому до бумаг — така жеч...

Микола *(подає Степанові руку)*. Ну, прощай, брат, благополучної тобі дороги.

Степан. Спасибі.

Микола. Прощайте, дядюшка Мартин.

Мартин. Іди здоров!

Микола пішов.

Чого він до тебе в'язне, які ви товариші? Мало чого, що з одного села, що однолітки, та у кожного з вас інша дорога! Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими. Яка тобі компанія Микола? Мужик — одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми іншого коліна... Може, Бог дасть, і столоначальником будеш або й письменоводителем у станового. Це не то що “цоб, половий!..”, “цабе, перістий!”, а піт йому ллє, а пил припада на лице, і смуги по всій тварі, та дьогтьом смердить від нього, як від мазниці. А у тебе — друга лінія! Одно те, що не сьогодні-завтра утвердять в дворянстві, та от тобі й чин на той рік дадуть; атестат з уездного

училища нужен, казав мені секретар, то ми достанемо; а друге, хоч би й зараз: глянь на себе і глянь на Миколу. То таки мужик репаний, а ти — канцелярист!.. Так-то!.. Ну, а як будеш колежеський регістратор, то тобі й мундир який полагається, і кокарда.

Степан. Аякже. Воротник, вишитий по чорному бархату золотом, застібається в один борт на дев'ять пугвиць!

Мартин. От бач! Де ж йому рівняться? Коли б, Господи, тільки утвердили у дворянстві мерщій. Ти кажеш, що Кастан Іванович завіря, що коли вже депутатське зібрання признало, то й сенат признає?

Степан. Кастан Іванович казав мені: поклонись батькові і скажи, що от-от буде не доказуючий, а настоячий дворянин, тепер безпремінно утвердять, бо діло в сенаті вже шостий місяць!..

Мартин. Треба йому четвертей п'ять вівса послать. Там, як побачиш Кастана Івановича, нагадай йому про мендаль, він вже знає. Скажи: папінька просили за мендаль. Не забудь.

Степан. Добре, не забуду.

Мартин. Іди ж снідай, а я дещо звелю Омелькові.

Степан пішов.

Ява VII

Мартин, а потім Омелько.

Мартин *(один)*. Ну, тепер вже все одно що й дворянин! Треба тільки дворянські порядки позаводити... Вирядю Степана і приймусь за дворянські порядки. *(У двері.)* Омелько, Омелько!.. *(До себе.)* Хоч і коштує багато, та зате ж порівняюся з Красовським.

Входить Омелько.

Ти б надів чоботи.